

'Personlegdomen' som bakgrunnsvariabel i sosiolingvistikken

Av Martin Skjekkeland

1 Innleiing

I det prosjektet eg har arbeidd med det siste året, har eg teke for meg talemålet til 41 ungdommar frå Kvinesdal i vestre Vest-Agder. I granskinga mi prøver eg å fanga opp og gjera bruk av dei synsmåtane nyare språksosiologi har vore inne på i leitinga etter den korrelasjonen som er mellom språket (den språklege strategien) til språkbrukaren og dei sosiale og psykologiske tilhøva han/ho lever under. Eg har sett på tilhøvet mellom språk og alder, språk og kjønn, språk og region m.m.

I tillegg til desse problemstillingane legg eg i arbeidet mitt særleg vekt på to forhold. Eg prøver å kartleggja den samanhengen som måtte finnast mellom:

1. Språkbruken til informanten og den haldninga han har til bygda og lokalmiljøet der han er oppvaksen.
2. Språkbruken til informanten og den "personlegdomstypen" han tilhøyrer. Viktig her blir den inndelinga eg gjer i to personlegdomstypar: *homo staticus* og *homo dynamicus*, jf. nedanfor.

Eg gjennomgår elles det innsamla språkmaterialet meir konkret, og viser til det som skjer av endringar i talemålet i området. Spørsmålet

Målbryting 5 (2001): 31–48

<https://doi.org/10.7557/17.4743>

CC BY 4.0

mitt er dette: Kva for særdrag er det som blir borte og kva for delar av språkssystemet er det som står fast? Dine ser eg på linjene i den generelle utviklinga, og drøftar i kva grad det veks fram éin eller fleire språkregionar på Agder.

2 Identitet

I mi tenking omkring identitet, "lokal innstilling" og språkbruk i Kvinesdal, står omgrepet *lokal tilhørsle* sentralt. Nå er det likevel slik at korkje identitet eller "lokal tilhørsle" er omgrep som har eit klart definert innhald. Til dels er impulsane som formar kjensle av tilhørsle og identitet, i motstrid med kvarandre. Lokalsamfunna blir "mindre lokale" samstundes som dei særdraga ein trass alt finn (i natur, sosialt fellesskap og kultur), set unike spor i førestellingane og opplevingane våre, og i vår forståing av omverda.

Lars S. Vikør (1999) seier det slik:

Språk er eit signal om tilhørsle, det er gamal sosiolingvistisk lærdom, og den gjeld framleis, men tilhørsle er ikkje nødvendigvis gjeve ein gong for alle. Også granskingar som ikkje fokuserer på dette spesielt, får det ofte fram i forbifarten at haldninga til eins eiga plassering i det sosiale spelet spelar ei rolle for kva språkformer ein vel. *Spørsmålet er ikkje berre kor ein kjem frå, men òg kor ein vil hen* (Vikør 1999:44) [mi utheving].

3 Urbanisering – Tenkemåte og livsstil

I arbeidet mitt er eg ein god del oppteken av tilhøvet mellom by og land. Særleg interessant tykkjer eg det er å finna ut noko om i kva grad dei unge i Kvinesdal "tenkjer urbant". Eg er med andre ord på jakt etter den mentale innstillinga dei har til bygda og til byen.

I avhandlinga *Den svenska urbaniseringen* har Roger Andersson (1987) bl.a. diskutert urbaniseringsomgrepet. Særleg interessant i min samanheng er det som Andersson skriv om den *atferdsinnretta* urbaniseringa (den *beteendeinriktade urbaniseringen*) (Andersson 1987:36–37). Andersson viser også til Göran Lindberg (1971) som framhevar at urbaniseringa er eit *humanistisk* fenomen. Lindberg

meiner elles at ei bygd/ein tettstad kan bli urbanisert lenge før bebyggelsen får bypreg.

Viktig synest eg også det er å leggja merke til det omgrepet Nils Lewan (1969) brukar, og som Andersson viser til, nemleg *den skjulte urbaniseringa* (den "dolda urbaniseringa") (Andersson 1987:36). Eit anna omgrep, eller ei anna side ved urbaniseringa, er det som kan kallast *mental urbanisering*. Dette omgrepet er meint å referera til ein mental prosess mot "det urbane" (Andersson 1987:42).

Frå Reymond E. Pahl (1970:101) har me elles den slåande formuleringa: "Some people are of the city but not in it, whereas others are in the city but not of it."

Eg vil ikkje gå lengre langs denne "urbaniseringslina", men meiner å ha gjort det klart at ein også ved fenomenet urbanisering kan tala om ein mental prosess, ein måte å tenkja på, og ein måte å forhalda seg til omverda på. Dette er noko eg kjem tilbake til i mi "personlegdomstenking" her nedanfor.

4 Ulike "personlegdomstypar"?

I løpet av alle dei timane og dagane eg til saman sat i lag med dei 41 informantane mine, var det ein tanke som blei stadig sterkare hjå meg. Eg tykte så tydeleg å sjå to "personlegdomstypar" i denne flokken: På den eine sida: den "heimekjære" typen, som gav uttrykk for sterk tilknytning til bygda, og på den andre sida: den "utovervende" typen, som såg fram til å koma i eit anna miljø.

4.1 "*Homo staticus*" og "*homo dynamicus*"

Denne oppdaginga av to "mennesketypar" mellom informant-ungdommane mine, gjorde at eg etter første intervjurunden vende tilbake til dei 16 eldste informantane, som var frå 19 til 28 år gamle, og intervjuar dei ein gong til, særleg med tanke på tilhøvet til det lokalsamfunnet der dei var oppvaksne (Kvinesdal) – identitetskjenne, lokal tilhøyrslø, synet på framtida osv. Grunnen til at det berre blei desse 16 av dei i alt 41 personane som var med i granskinga, var at eg rett og slett tykte at eg ikkje kunne gå tilbake til skulane og be om å

få "låna" elevane ei tredje gong. (Dei yngre 25 informantane var alle skuleelevar.)

Eg var i denne "ekstra-omgangen" (det kvalitative intervjuet) ute etter å finna ut meir om dei to "personlegdomstypane" eg syntest kom til syne i informantflokken.

Med utgangspunkt i dette siste intervjuet med dei 16 informantane, og med grunnlag i kva dei hadde svara på spørjeskjemaet som gjaldt sosiale bakgrunnsvariablar, kom eg fram til at eg kunne sortera desse (eldste) informantane i to grupper: 1) "homo staticus"-gruppa og 2) "homo dynamicus"-gruppa. Det viste seg å bli 8 personar i kvar gruppe. Namna på dei to gruppene kom eg fram til etter å ha lese ein artikkel av Edgar Radtke (1997). Radtkes arbeid kjem eg tilbake til nedanfor.

Det er langt frå tette skott mellom dei to gruppene mine. I kvar gruppe finst det einskilde informantar som har *nokre* felles trekk med medlemmene i den andre gruppa (glidande overgangar). Nedafor gjev eg ein "type-karakteristikk" av dei to gruppene:

Gruppe 1 "homo staticus"

Dei unge som høyrer hit, oppheldt seg i høg grad saman med venene sine frå Kvinesdal i gymnastida. Dei var ikkje særleg opptekne av å "farta" til Flekkefjord i helgene. Det som likevel mest av alt skil denne gruppa ut frå *gruppe 2*, nedanfor, er det synet medlemmene (i *gruppe 1*) har på bygda Kvinesdal og den framtida ein kan sjå for seg på denne staden. Dei er stolte over å vera frå Kvinesdal, og dei gjev mest alle klart uttrykk for at dei i framtida tenkjer å slå seg ned i bygda. Difor er det viktig for dei å få eit yrke som gjer dette mogeleg. Dei synest òg det er "viktig" eller "litt viktig" å bu nær familien. Dei meiner at Kvinesdal har nok kulturtilbod til at dei kan leva eit rikt sosialt liv her. Dei har eit positivt syn på eige talemål (Kvinesdalsdialekten), og dei tykkjer det er viktig å ikkje endra dialekten. I det heile så uttrykkjer gruppe 1 seg mykje meir positivt om dei fleste ting i bygda enn det gruppe 2 gjer.

Gruppe 2 "homo dynamicus"

Medlemmene i denne gruppa har òg visse kjenneteikn. Allereie i gymnastida etablerte dei unge som høyrer til homo dynamicus-flokken, kontakt med kameratar og vener i Flekkefjord (og nabobygdene til Flekkefjord: Moi og Sira). I helgene var dei i lag med både kameratane sine frå Kvinesdal og dei "nye" venene frå byen og nabodistrikta.

Homo dynamicus-typane har alltid likt å reisa. Ein god del av av desse ungdommane gav elles uttrykk for at dei likar godt å gå på restaurant og å "spisa ude".

Også for denne gruppa er det viktigaste kjennemerket det synet desse personane har på bygda og byen, og på kvar dei tenkjer å slå seg ned etter avslutta utdanning. Det store fleirtalet av denne gruppa vil "ut og sjå seg om". Det er for desse ikkje viktig å få eit yrke som gjer at dei kan slå seg ned i Kvinesdal. Heller ikkje er det "svært viktig" for dei å bu nær familien. 11 av 18 i denne flokken ønskte å etablere seg i Kristiansand eller Oslo – eller i utlandet.

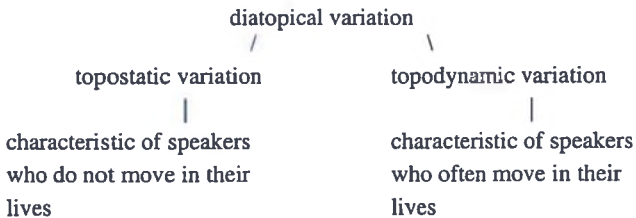
4.2 Det "topodynamiske" og det "topostatisk" mennesket

Distinksjonen mellom topostatisk og topodynamisk språkleg praksis ("topodynamic and topostatic linguistic behaviour") blei introdusert av Harald Thun (1996). Thun resonerte som så: Tradisjonell dialektologi har interessert seg mest for eldre, rurale språkbrukarar, som har vore bufaste på same staden mykje av livet, menneske som Thun vil kalla for *topostatisk*.

Verkelegheita krev, seier Thun, at me også tek omsyn til dei *topodynamiske* menneska, dvs. språkbrukarar som har flytta fleire gonger i livet. Denne dimensjonen, *topodynamisk* kontra *topostatisk* lingvistisk praksis, er overteken av m.a. Edgar Radtke (Heidelberg Universitet) i hans studium av korleis migrasjonsprosessen fører til språkendingar i Napoli-regionen i Italia (Radtke 1997). Radtke finn det naturleg å ta i bruk dimensjonen topodynamisk – topostatisk, særleg sidan "Migration is to be defined as just such a geographical movement *par excellence*" (Radtke 1997:5). Han seier vidare:

The more the speakers move, the more they are in contact with other varieties, the consciousness of which forms the basis for a new linguistic behavior (Radtke 1997:10).

I samsvar med Thun (1996) set Radtke opp dette skjemaet for "diatopical variation":

Radtke fann innafor sitt dialektområde også innovasjonar i talemålet som hadde utgangspunkt i den "gamle" dialekten. Slike nylagingar oppdaga han også blant yngre språkbrukarar, og han meiner at det er dei 'topostatiske' språkbrukarane som konsoliderer slike språkformer. Dei 'topodynamiske' samfunnsmedlemmene tek derimot ikkje opp desse interne nylagingane (Radtke 1997:10).

Nå skal det seiast at dei som har drøfta dette med topostatisk og topodynamisk språkleg praksis, har tenkt nokså konkret på den skilnaden det blir på språket til dei som har flytta mykje og dei som har vore busette på same staden heile livet. Sjølv meiner eg at ein også kan snakka om ei topostatisk og ei topodynamisk *innstilling* til omverda. Me kan, etter mitt syn, også snakka om ein topostatisk og ein topodynamisk "personlegdomstype".

4.3 Personlegdomstypar og språkbruk – resultat

Etter at eg nå hadde etablert mine to "typar", "homo staticus" og "homo dynamicus", gjorde eg ein analyse av språkbruken til kvar av gruppene. Denne analysen gjeld bruken av tradisjonelle dialektformer gjennomsnittleg for kvar gruppe (gruppe 1 = homo staticus og gruppe 2 = homo dynamicus). Resultatet vart slik det går fram av tabell 1 nedanfor.

Tabell 1. Språk : "homo staticus"og "homo dynamicus". Aldersgruppa 19–28 år.

(Gjennomsnittleg bruk av tradisjonelle språkformer)

"homo staticus" (8 informantar)	"homo dynamicus" (8 informantar)
58,3	36,9

Etter å fått fram dette resultatet, tok eg for meg resten av informantgruppa (dei frå 14 til 18 år, 25 i talet). Eg høyrde gjennom (det første) intervju-opptaket med dei, og eg såg gjennom svara dei hadde gjeve på spørjeskjema som gjaldt bakgrunnsvariablar. Desse ungdommane blei såleis ikkje intervjuva på nytt, slik tilfellet var med dei 16 frå 19 til 28 år. Eg fann likevel ut at eg ut frå same tankegangen som ovanfor kunne fordela 21 av desse på dei to gruppene "homo staticus" og "homo dynamicus". I alt 4 av desse yngre informantane hadde gjeve så sprikande svar at eg måtte setja dei i ei gruppe for seg: "midtimellom"-gruppa.

Dersom eg nå slo saman alle informantane som det hadde late seg gjera å klassifisera, kom eg til talet 37. Språkleg blei resultatet for alle informantane samla slik det går fram av tabell 2 nedanfor:

Tabell 2. Språk : "homo staticus"og "homo dynamicus". Alle informantane.

(Gjennomsnittleg bruk av tradisjonelle språkformer)

"homo staticus" (19)	"midtimellom"- typen (4)	"homo dynamicus" (18)
59,5	43,5	37,2

Tabellen viser at det er eit nokså klart samsvar mellom språkbruk og det eg har kalla "personlegdomstypar".

5 "Personlegdoms-tenking" i sosiolingvistiske arbeid

Etter at eg hadde kom fram til dei nemnde resultatata (jf. ovanfor), vart eg meir og meir nyfiken etter å finna ut om det også var andre sosiolingvistar som har gjort seg tankar om samanhengen mellom "personlegdomstypar" og språkbruk. Eg gjekk nå til faglitteraturen, og prøvde å orientera meg om dette. I det følgjande refererer eg noko av det eg fann. Resten av denne artikkelen blir på ein måte ei "bevisføring" for, eller underbygging av, ei tenking omkring personlegdomstypar og språkbruk, slik eg har argumentert for dette i mitt prosjekt.

Eg har alt nemnt Edgar Radtke (1997) og hans utgreiing om "topostatisk og topodynamisk lingvistisk praksis". Sjølv meiner eg at ein også kan snakka om ei topostatisk og ei topodynamisk innstilling til omverda, jf. ovanfor.

Det neste eg vil nemna i denne samanhengen, er Gunnstein Akselbergs fenomenologiske tilnærming til sine informantar (Akselberg 1995:156 f.). Bak valet av tradisjonelle og moderne felt som Akselberg gjer i prosjektet sitt, ligg den fenomenologiske idéen om at dei heimelsmennene som er mest aktive i og som har mest positiv/open haldning til *tradisjonelle* felt, vil ha ei sterkare "tradisjonell konstituering av kvardagsverda" enn dei som er mest aktive i og som har mest positiv haldning til *moderne* felt. Han finn også at den siste gruppa (som er positiv til moderne felt) har gjennomsnittleg fleire moderne språkformer enn dei som er mest positive til tradisjonelle felt (Akselberg 1995:413–414).

Akselberg meiner elles at ein kan sjå på heimelsmennene sine aktivitetar i forskjellige felt som refleksjonar av ulike *livsstilar*. Han peikar på at handlingane til informantane representerer visse mønster, og det er desse mønstra som *reflekterer livsstilane deira* (Akselberg 1995:161, 414).

Etter mitt syn nærmar Akselbergs tenking det eg vil oppfatta som særdrag ved personlegdommen til den einskilde informanten. Eg har drista meg til å gå eit steg vidare frå Akselbergs "livsstils-tenking" mot ei klassifisering av informantane etter kva for "personlegdomstype" dei representerer.

Mats Thelander granska midt på 1980-talet språkendringar hos 24 personar som hadde flytta frå det nordlege Västerbotten til Eskilstuna-området i det sentrale Sverige. Ved å gruppera informantane etter graden av "norddrag", "sørdrag" og "riksdrag" kjem Thelander fram til at den gruppa av flyttarane som har minst norddrag, er den som har flest riksdrag, og omvendt (Thelander 1985:75 f.).

Thelander meiner at ein kan tala om to personlegdomstypar blant dei som har flytta. Han seier: "Bakom dessa samband *anar man förekomsten av två personlighetstyper*, som efter flyttningen till Eskilstuna löser problemet med språklig anpassning på olika sätt" (Thelander 1985:76) [mi utheving].

Mats Thelander meiner at det *ikkje* er noko som talar for at dei to måtane å forhalda seg på *berre* skulle retta seg inn mot språklege tilhøve. Han vil likevel ikkje dermed ha sagt at den orienteringa språkbrukaren t.d. har mot riksspråket, berre (først og fremst) har å gjera med psyken til vedkomande: "Säkert medverkar både social bakgrund och omgivning, och ingenting utesluter heller att samma individ under sin livstid kan ändra hållning i det här avseendet" (*op.cit.*).

Også Brit Mæhlum (1992) er inne på at personlegdommen til den einskilde språkbrukaren har sitt å seia for dei lingvistiske vala vedkomande gjer (*individets "personlighet"*). Ho meiner at

nettopp forhold nært knyttet til den individuelle og sterkt subjektavhengige kvaliteten 'personlighet', har en helt avgjørende funksjon når det gjelder å styre og regulere den enkelte språkbrukers verbale atferd. Eller sagt på en annen måte – et individs personlighet representerer en svært vital komponent i det komplekset av faktorer som vil kunne influere på valget av språklige strategier innenfor et visst sosialt fellesskap (Mæhlum 1992:331).

I sosiolingvistikken har nok likevel korrelasjonen mellom personlegdom og språkbruk vore lite utnytta, meiner Mæhlum:

Men det er likevel klart at forhold som angår det spesifikt individuelle og personlige ved språkbrukeren, i liten eller ingen utstrekning har blitt

utnyttet aktivt, eller virkelig er forsøkt utdypet i konkrete lingvistiske studier (Mæhlum 1992:330).

Brit Mæhlum er klar over at faktorar som høyrer inn under personlegdommen, er verdiar som vanskeleg lar seg måla på ein så konsis måte at dei kan inngå som operasjonelle termar i ein taksonomisk studie (1992:331). Men ho trur at det kan vera fruktbart å ta utgangspunkt i det potensialet den enkelte språkbrukaren har når det gjeld å influera på sine sosiale omgjevnader; og tilsvarende – i kva grad er språkbrukaren sjølv *mottakeleg* andsynes dei andre sine ulike stimuli? Mæhlum meiner at det nettopp er denne siste dimensjonen, "det vil si sensitiviteten i forhold til varierende kontekstuelle betingelser, som danner grunnlaget for det enkelte psykologer velger å karakterisere som "two types of people - high and low self-monitors" (Snyder 1987:13, Mæhlum 1992:332).

I sin konklusjon i høve til drøftinga av språk og personlegdom kjem såleis Brit Mæhlum til at dei sidene ved personlegdommen som gjeld menneska sine ulike konformitetsbehov, blir dei som er særleg viktige (Mæhlum 1992:332–333).

Carol M. Scotton har skrivt ein artikkel som heiter: "Explaining Linguistic Choices as Identity Negotiations" (1980). Her set ho opp tre hypotesar for kva som bestemmer språkbruken til folk i ulike samhandlingssituasjonar (eller i ulike nettverksforhold). For meg er det særleg interessant å leggja merke til det Scotton seier om språkbruken i "weakly-defined role relationships":

In weakly-defined role relationships, which particular exploratory choices are presented for unmarked status will depend on the nature of the goals participants have for the relationship. For example, whether they have long or short-term goals for the duration of the relationship is a potential independent variable. *Individual personality characteristics, including goals, will be better predictors of linguistic choices than are group identities or situational factors* (Scotton 1980:362–363) [mi utheving].

Som me ser, meiner Scotton at *personlege særdrag* er svært viktige for språkvalet i *svakt* definerte rolleforhold. Nå er det likevel litt uklart kva Scotton legg i dette med "weakly-defined role relationships". Men det kan sjå ut som at ho tenkjer på kommunikasjonssituasjonar

der samtalepartnerane *ikkje* har ei bestemt rolle "å leva opp til"; dei prøver seg meir fram i valet av språklege variantar (Scotton 1980:361–363).

Interessante bidrag til debatten som gjeld språk og personlegdomstypar, har forskarane *Peter Auer, Birgit Barden og Beate Grosskopf* gjeve (Auer, P. / Barden, B. / Großkopf, B. 1997). Desse sosiolingvistane har studert språkutviklinga til 52 personar som etter at Berlinmuren fall, flytta frå Sachsen i det tidlegare DDR til to ulike område i Vest-Tyskland. Forskarane fann at desse personane kunne grupperast i 3 *prototypar* etter den lojaliteten dei la for dagen i høve til tilflyttings- og fråflyttingsregionen (deira "Ortsbezogenheit") (1997:14). Kjenneteikna på dei tre typane var desse:

1. Den første prototypen fekk namnet "the cheerful soul", ein type som legg vekt på det positive i tilværet og legg det negative til sides.
2. Den andre prototypen er blitt kalla "the cool one". Det gjeld her dei menneska som ser på sine egne røynsler i dei nye omgjevnadene med ein viss distanse i blikket. Dei seier med seg sjølv: "Det vil nok gå bra", utan at dei sjølve involverer seg for mykje i det daglege livet (går ikkje inn i styre og stell).
3. Den tredje prototypen har desse forskarane kalla "the fighter". Dei som får denne karakteristikken, er dei som er mykje misnøgde med det nye livet etter migrasjonen. Dei nemner det negative, og sjeldan det positive. Men i motsetnad til "the cool one" er "the fighter" mykje oppteken av å gjera noko med sin eigen livssituasjon, og har eit sterkt ønske om å "bli assimilert" med folka på den nye staden.

Det synest for meg som om desse tre prototypane representerer personlegdomstypar som har ulike innstillingar til fysiske og sosiale miljøet rundt seg.

Uavhengig av prototype-inndelinga grupperer Auer og kollegaene hans informantane vidare inn i 4 grupper etter korleis dei "ordnar"

talemålet sitt. Forskarane finn at dei ulike "typane" har ulike språklege strategiar i møte med det nye miljøet. Men det finst også døme på at ulike prototypar har same språklege strategien, men med heilt ulik motivering for dei språklege vala som blir gjorde.

Både prototype-inndelinga til Peter Auer (og kollegaene hans) og inndelinga i undergrupper, er etter mitt syn eit vitnemål om ei tenking som i *prinsippet* liknar på den gruppe-inndelinga eg føreteik (*homo staticus* og *homo dynamicus*).

Kåre Rørhus (1993) er ikkje språkforskar, men sosiolog og medieforskar. Likevel synest eg det er interessant å ta med noko om den "type-tenkinga" han legg fram. I si gransking av ungdomskultur og massemedia skildrar han to personlegdomstypar. Han fortel at han fann to fundamentalt forskjellige ego-orienteringar blant dei ungdommane han studerte. Desse "orienteringane" får ifølgje Rørhus konsekvensar for den einskilde, både for haldning til og påverkelegheit frå idola i massemedia og for korleis vedkomande reagerer på gruppenormer og gruppepress. Den eine gruppa av ungdommar er real- og "sjølvorientert" i sitt forhold til identitetsreferansar, medan den andre er meir fiksjons- og "andreorientert" (Rørhus 1993:341).

Me såg ovanfor at C.M. Scotton meinte at personlege særdrag er svært viktige for språkvalet i svakt definerte rolleforhold. Sjøv meiner eg at særdrag ved personlegdommen har mykje å seia for all språkhandling. Skilnad mellom ulike personlegdomstypar ligg, som nemnt ovanfor, mykje i den drivkrafta kvar einskild har til å "opptre konformt" eller til å ikkje gjera det. Kven ein vil opptre konformt med, vil variera frå person til person. I mitt tilfelle, i mitt prosjekt, står valet for mange mellom anten å identifisera seg med dei som blir buande i bygda, og dei verdiane som finst her – eller med dei som "vil ut" (eller alt har flytta ut), gjerne til ein større by. I det siste tilfellet vil det etter mitt syn ofte vera snakk om ei meir "urban innstilling" til omverda. Jamfør elles drøftinga av dette ovanfor.

6 Kva meiner psykologane?

Sidan eg i prosjektet mitt etter kvart kom til å leggja ein god del vekt på tilhøvet mellom personlegdom og språkbruk, finn eg det naturleg å ta med noko om kva psykologane legg i omgrepa *personlegdomstype* og *personlegdomstrekk*. Spørsmålet mitt er følgjande: *Er psykologane si tenking omkring personlegdomstypar foreinlege med mi type-inndeling?*

Generelt kan ein seia at personlegdomspsykologien handlar om korleis likskapar og ulikskapar mellom menneska best kan beskrivast. Den handlar også om korleis likskapar og ulikskapar heng saman med kvarandre, korleis dei er oppstått og utvikla, og korleis dei eventuelt kan endrast.

Personlegdomsforskarane har opp gjennom åra prøvd på å finna fram til *kategoriar* som menneska kan plasserast i etter sin personlegdom. Ein har vilja utvikla ein *typologi* (system av personlegdomstypar). Det har likevel synt seg nokså vanskeleg å få til dette (jf. Teigen 1997:175). Nå er det likevel ikkje alle psykologar som avviser ei typologisering, jf. nedanfor om teorien til Hans J. Eysenck (1947).

6.1 Karaktertrekk – personlegdomstrekk

Eit alternativ til å plassera menneska i båsar er å beskriva dei ut frå kva for *personlegdomstrekk* dei har. Her tenkjer ein seg at folk blir kjenneteikna ved å ha mykje eller lite av ulike eigenskapar. Døme på dette har me når me seier at *Petter er meir beskjeden og meir engsteleg enn Else*, som på si side *er meir pratsam og meir spontan*. Her er det ikkje snakk om at ein anten har ein eigenskap eller ikkje har han, men om *gradsforskjellar*. Slike personlegdomseigenskapar knytte til grunnleggjande motiv og korleis dei blir styrte, blir i psykologien kalla *karaktertrekk*.

Dei psykologane som heller til denne retninga, vil meina at personar som har fleire felles karaktertrekk, vil oppføra seg nokolunde likt i *samanliknbare situasjonar* dersom ein ser dette i *eit lengre perspektiv*. Det er altså snakk om eit statistisk "gjennomsnittleg" reaksjonsmønster (oppførsel) i mange liknande situasjonar over tid (jf. Pervin 1993:278).

6.2 Teorien om typar

Eg nemnde ovanfor at det har synt seg vanskeleg å setja folk i båsar. Ein svært kjend psykolog, Hans J. Eysenck,¹ har likevel sett fram ein teori som fører folk saman i "typar" (jf. Pervin 1993:282 f.). Gjennom ein såkalla "faktoranalyse" kjem Eysenck fram til ulike personleg-domssærdrag som er i slekt med kvarandre. Han samlar desse særdraga i grupper, og kvar gruppe representerer då eit karaktertrekk ("trait"). Men også desse gruppene ("the traits") kan hengja saman/vera meir eller mindre i slekt med kvarandre. Ved hjelp av visse statistiske utrekningar kjem Eysenck fram til dei basis-dimensjonane ("basic dimensions") som ligg bak nærskyldte knippe av karakter-trekk. Desse basis-dimensjonane kallar han *typar*. Eit viktig skilje dreg Eysenck i si teoribygging mellom *ekstroverte* og *introverte* mennesketypar, og mellom *stabile* og *ustabile* (jf. meir hjå Pervin 1993:283).

6.3 Personlegdommen som resultat av sosiale relasjonar

Ovanfor har eg helst referert til *personalistiske* forklaringar på handlingane våre (handlingane = resultat av eigenskapar hos personen). Ei anna forklaring er den *situasjonistiske* (situasjonen forklarar åtferda vår). Karl Halvor Teigen (1997:180) tek utgangspunkt i dette, og meiner at ei alternativ forklaring til begge desse to nemnde retningane er å gå ut frå at personlegdomseigenskapane utviklar seg fullt og heilt i *samspelet med det sosiale miljøet*. Eigenskapane våre er med andre ord tileigna eller lærte. Dette er noko som sosialpsykologane vil hevda med stor styrke. Her er det viktig å vera klar over at slik sosial læring kan ta mange forskjellige former. Den enklaste ser me døme på når barn tek over eigenskapar frå foreldre og andre pårørande gjennom oppdraginga (t.d. ved belønning og straff), imitasjon og modell-læring (jf. sosial lærings-teori).

---

1 Hans J. Eysenck blei fødd i Tyskland i 1916, men flykta på slutten av 1930-talet til England for å unngå naziforfølgning.

6.3.1 Danninga av "sjølvvet"

Sentralt i den personlegdomsutviklinga som sosialpsykologane skildrar, står "danninga av sjølvvet" ("the self"). Ifølgje Mead (1962:140) foregår oppbygginga av sjølvvet gjennom den *samhandlinga* som foregår mellom individet (*ego*) og ein eller fleire andre (*alter*). Når individet handlar, for eksempel seier noko, gjer eit handgrep, viser kjensler eller sender ut andre verbale eller ikkje-verbale signal, blir dette registrert (av ein person). Denne tolkar og vurderer det han/ho ser, høyrer og opplever. I denne tolkinga ligg grunnlaget for *eget* si vurdering av eiga åtferd. Slike vurderingar blir akkumulerte og inderleggjorde, og blir etter kvart med på å danna sjølvbiletet. Sjølvbiletet vårt blir såleis til ved at me ser oss sjølve i dei andre. Slik blir det sosiale nettverket også ein spegel: "Jeg speiler meg i samhandlingspartnerens reaksjoner på meg," seier Inge Bø (1993:194), og legg til: "Slik er både jeget (*ego*), selvbildet og personligheten bygd opp med basis i opplevelsen av ros og ris gitt av fellesskapet. Dette er sosialiseringprosessen i et nøtteskall." Inge Bø oppsummerer utviklinga av personlegdommen slik:

Etter dette blir det meste av hva vi lærer i barndommen, ja faktisk livet igjennom, en serie av innfløkte mellommenneskelige og kontekst-avhengige samhandlingar. Til syvende og sist er det dette som konstituerer det vi kaller "jeg" eller "personlighet" (Bø 1993:195).

Inge Bø meiner at til og med dei meir "stabile personlighetstrekk" er "historiske" i sin natur, dvs. eit resultat av akkumulerte lærings-erfaringar og samhandlingar i eit sosialt fellesskap. Han siterer Mead (1969:213), som seier: "A person is a personality because he takes over the institutions of that community into his own conduct."

Også antropologen Cato Wadel meiner at det me kallar for karakter-trekk er blitt til i samspel med andre menneske:

Folk flest (synes) å mene at om ikke egenskapene er medfødt, så er de i høy grad ervervet av individet selv. De fleste samfunnsforskerne vil understreke noe annet, nemlig at egenskaper er ervervet og vedlikeholdes i samhandling - i samarbeid såvel som i konflikt - med andre individer. Samfunnsforskerne vil også understreke at karaktertrekk ikke bør ses på som egenskaper ved et individ, men heller

som en betegnelse av hva som foregår mellom vedkommende og andre individer" (Wadel 1988:41).

7 Psykologiske teoriar og "type-inndelinga" i mitt prosjekt

Eg har i det føregåande lagt stor vekt på å visa korleis psykologane brukar teorien om karaktertrekk for å gje eit bilete av personlegdommen til eit menneske, og at det finst eit teorigrunnlag som gjer greie for korleis det er mogeleg å gruppera menneska i personlegdomstypar ut frå dei karaktertrekka dei har. Personlegdomstrekk kan, ifølgje personlegdomspsykologane, vera genetisk betinga eller dei kan bli forma i eit samspel mellom arv og miljø (danna i skjeringspunktet mellom biologiske disposisjonar og stimulering frå miljøet).

Me har òg sett at *sosialpsykologane* ser annleis på dette. Dei meiner at det me kallar karaktertrekk fullt og heilt blir til i samspel med andre menneske. Danninga av personlegdommen er for sosialpsykologane ein prosess, skapt gjennom sosiale relasjonar og kontekstar (jf. t.d. Bø 1993:196).

Slik eg ser det, er det grunn til å rekna med at *begge* dei to nemnde retningane har noko rett. Det er etter mitt syn ikkje noko i vegen for å sjå personlegdomstrekk våre som eit resultat av *både* (genetisk) nedarva særdrag og impulsar frå det sosiale miljøet rundt oss. Og det er nett på denne måten eg gjerne vil sjå opphavet til mine typar "homo staticus" og "homo dynamicus". Sjølvsaft må eg då gjera det klart at mitt operasjonelle omgrep "personlegdom" ikkje svarar til eit "omforent" omgrep *personlegdom* i psykologien.

Som konklusjon vil eg ta fram at ulike teoriar om opphavet til og danninga av personlegdommen vår ikkje er avgjerande for mi gruppering av informantane i Kvinesdal. Det viktigaste for meg å konstatera det psykologane trass alt synest å vera samde om, nemleg at ein kan snakka om ulike personlegdomstypar blant menneska. Eg vil hevda at det teorigrunnlaget personlegdoms-psykologane og sosialpsykologane har lagt fram, gjev eit greitt teoretisk fundament for mi type-gruppering i "homo staticus" og "homo dynamicus". Når det ifølgje psykologane er slik at me er ulike, og også representerer

ulike "typar", kvifor skulle ikkje dette også influera på dei språklege strategivala me gjer? Mi gransking og mi "typologisering" synest å stadfesta at det er ein slik samanheng mellom personlegdom og språkbruk. Eg viser her til presentasjonen av resultatane mine tidlegare i denne artikkelen.

Alt er ikkje sagt om dette emnet. Men eg trur at sosiolingvistikken i framtida vil prøva å gå djupare inn i kva det er som bestemmer dei språklege strategivala våre. "Språk og identitet" vil då framleis stå sentralt, slik me i dag tenkjer om dette tilhøvet. – Me veit at synet på kva som formar identiteten vår, er i stadig endring. Ikkje minst blir det viktig å sjå nærare på det me kan kalla *lokal identitet*. Men eg trur også at "personlegdommen" til den einskilde språkbrukaren vil koma meir i fokus når ein vil forklara språklege strategiar. Eg vonar at min analyse og mine "spekulasjonar" omkring dette temaet kan vera eit lite bidrag til vidare tenking i denne leia.

Litteratur

- Akselberg, G. 1995. Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Andersson, R. 1987. Den svenska urbaniseringen. Kontextualisering av begrepp och processer. Uppsala universitet: Uppsala.
- Auer, P./Barden B./Großkopf, B 1997. Long-term linguistic accommodation and its sociolinguistic interpretation: Evidence from the inner-German migration after the Wende. Paper given on a workshop in Heidelberg, 30 October–1st November 1997.
- Boissevain, J. og Mitchell, J.C. (red.) 1973. Network Analysis. Studies in Human Interaction. Haag: Mouton.
- Bø, I. 1993: Folks sosiale landskaper. En innføring i sosiale nettverk. Oslo: Tano forlag.
- Eysenck, H.J. 1947. Dimensions of Personality. London: Routledge & Kegan Paul.
- Lewan, N. 1969. Hidden urbanization in Sweden. I: Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie 3/1969.
- Lindberg, G. (red.) 1971. Urbana processer. Studier i social ekologi. Lund: Gleerup.

- Maddi, S.R. 1996. *Personality theories. A comparative analysis*. California, USA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Mead, G.H. [1934] 1962: *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: Chicago University Press.
- Mæhlum, B. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. (Tromsø-studier i språkvitenskap 12.)* Oslo.
- Pahl, R.E. 1970. *Whose City?* London: Longman.
- Pervin, L.A. 1993. *Personality: Theory and research (6th ed.)*. New York: Wiley.
- Radtke, E. 1997. *The migration factor and the convergence and divergence of Southern Italian dialects*. Paper given on a workshop i Heidelberg, 30 October–1st November 1997.
- Rørhus, K. 1993: *Ungdom og idolpåvirkning. En teoretisk og empirisk studie av ungdoms forhold til idoler i massemediene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Scotton, C.M. 1980. *Explaining Linguistic Choices as Identity Negotiations*. I: Giles, Robinson & Smith (red.): *Language. Social psychological perspectives*. 359–366. Oxford: Pergamon.
- Snyder, M. (1987). *Public Appearances/Private Realities. The Psychology of Self-Monitoring*. New York: W.H. Freeman Company.
- Teigen, Karl Halvor 1997: *Tilnærminger til forståelse av personligheten*. I: Svartdal, Frode (red.): *Psykologi. En introduksjon*. 174–191. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Thelander, M. 1985. *Från blåknut till brackknut. Om provinsiella drag i flyttares språk*. I: *Nysvenska studier* 1983:5–126 [prenta i 1985].
- Thun, H. (1996). *Movilidad demográfica y dimensión topodinámica. Los montevidianos en Rivera*. I: Radtke/Thun 1996: *Neue Wege der romanischen Geolinguistik. Akten des Symposiums zur empirischen Dialektologie*: 210–261. Heidelberg/Mainz 21th–4th October 1991.
- Vikør, L.S. 1999: *Austlandsmål i endring*. I: Kleiva m.fl. (red.) 1999: *Austlandsmål i endring*. 13–48. Oslo: Samlaget.
- Wadel, Cato 1988: *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: Seek A/S.